

Владан Станковић

Институт за политичке студије, Београд

ВЕРСКИ ФУНДАМЕНТАЛИЗМИ, ДРУШТВЕНА ИНТЕГРИСАНОСТ И ТЕРОРИЗАМ

Сажетак

У најопштијем смислу овај научни рад ће се позабавити односом вере и насиља. У ужем, предметном, смислу речи тема истраживања биће однос између верског фундаментализма и тероризма. Како је однос религије и безбедности тек посредан, немогуће га је објаснити без друштвеног контекста који смешта верника у одређено друштвено окружење. Укљученост верника у друштво, или његова искљученост из заједнице, у великој мери могу утицати на безбедносне изазове једног друштва. Отуда религиолошке теме имају своје место и значај у безбедносним студијама. Друштвени значај рада лежи у актуелности теме, али и у тренутним догађајима везаним за: учестале терористичке нападе широм Европе и света, мигрантску кризу, појаву Исламске државе, сукоб између верског и секуларног у савременом свету и сл. Научни значај истраживања приближава границе религијских и безбедносних студија, бришући границе између: религиологије, социологије, политичких, економских и безбедносних наука. Циљ истраживања је да докаже главну предпоставку о утицају религијског на безбедност преко политичког института тероризма. Методе од којих ће се у истраживању поћи су: метод посматрања, анализа садржаја, студија случаја, метод поређења, статистички метод...

Кључне речи: *верски фундаментализам, верски екстремизам, друштвена интегрисаност, тероризам, безбедност, политика*

Вези религије и терор(изм)а у домаћој литератури није посвећена довољна пажња иако овај однос датира колико и сама цивилизација. Предмет истраживања који разматрамо кроз рад који је пред нама тиче се: религиологије, социологије религије и опште социологије, политичких наука (политикологије религије), геополитике и безбедносних наука. У светској литератури објављено је низ значајних радова и студија које проучавају везу верског фундаментализма и тероризма. Дobar део те грађе бави се разматрањима друштвене укључености и искључености верника из друштвеног окружења, те непосредним утицајем верског фундаментализма на безбедносне изазове и на тероризам као најзначајнији и у пракси најопаснији политички инструмент којим се баве безбедносна истраживања у мирнодопским раздобљима.

Неки од радова на ово тему су: Mark Juergensmeyer, „*Terror in the Mind of God – The Global Rise of Religious Violence*“, *Police Practice and Research*, Vol.6, N°2/2005:201-208, Routledge, 2005; Jerrold M. Post, Keven G. Ruby, Eric D. Shaw: „*Radical Group in Context 1 – An Integrated Framework for the Analysis of Group Risk for Terrorism*“, *Studies in Conflict & Terrorism*, Vol.25, N°2/2002: 73-100, Taylor & Francis, 2002; Jonathan Laurence, Justin Vaisse, *Integrating Islam – Political and Religious Challenges in Contemporary France*, Brookings Institution Press, 2007, p.342; Michael Emerson, David Hartman, „*The Rise of Religious Fundamentalism*“, *Annual Review of Sociology*, Vol. 32 (2006): 127-144, Annual Reviews, Palo Alto California, 2006; Saha Santosh, *Religious Fundamentalism in the Contemporary World – Critical Social and Political Issues*, Lexington Books, 2004; Jonathan Fox: „*Integrating religion into international relations theory*“, (ed) Jeffrey Haynes, *Routledge Handbook of Religion and Politics*, Routledge/Taylor & Francis Group, London/ New York, 2008, p.273-292; Jeroen Gunning, Richard Jackson, „*What’s so religious about religious terrorism?*“, *Critical Studies on Terrorism*, Vol.4, N°3/2011: 369-388, Routledge/Taylor & Francis Group, London/New York, 2011; Brian Burgoon, „*On Welfare and Terror – Social Welfare Policies and Political-Economic Roots of Terrorism*“, *The Journal of Conflict Resolution*, Vol.50, N°2/2006: 176-203, SAGE Publications, Berkeley California, 2006; Давлят Назиров: „*Современный терроризм религиозных экстремистов и проблемы противодействия*“, Информационно-аналити-

ческий центр, Москва/Душанбе, 2009; Александр Григорьевич Задохин, “Предупреждение и нейтрализация религиозного экстремизма и терроризма“, *Обозреватель – Observer*, Vol.186, №7/2005, информационно-аналитический журнал, РАН Университет, Москва, 2005; Martin Geoffroy, “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée“, *Religiologiques*, №31, Printemps 1/2005, UQÀM, Montréal, 2005, p.27-36; Cécile Jolly, *Religions et intégration sociale*, Commissariat général du plan, 2005, p.1-45; Antonino Mastrascusa: “Scenari geopolitici e geostrategici – il Mediterraneo con l’Islam nel Terrorismo Internazionale e nella Globalizzazione“, Sede Amministrativa del Dottorato di Ricerca, Università di Trieste, Trieste, 2010, p.1-139; Luigi Bonante, *Terrorismo internazionale*, Giunti Editore, Firenze, 2001.

ПОЈМОВНИ ОКВИР

Да бисмо размотрили везу између религије и безбедности, фундаментализма и тероризма, неопходно је, најпре, да дефинишемо неколико основних појмова који ће нам помоћи у даљој операционализацији предмета истраживања. Ти појмови су: верски фундаментализам, друштвена интегрисаност и тероризам.

1) *Верски фундаментализам*: *Fundus* је основ, база или темељ: ”темељ+изам” = *темељизам*. То је, дакле, нешто што је: причвршћено, фиксирано, нешто што је: у *Основу нечега*. Фундаментализам је, дакле, *утемељеност-у-нечему*, али и враћање коренима. Фундаментализам означава тежњу повратку првобитним основама.¹⁾ Он би представљао: усмереност ка каквом основном или базичном учењу.²⁾ Овде се ради о својеврсној “борби за чистоту убеђења”.³⁾ Верски фундаментализам имао би нешто уже значење од наведених дефиниција. То је политички и друштвени захтев или сама друштвена пракса ка ор-

- 1) Иван Клајн, Милан Шипка: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007, стр.1357.
- 2) Владан Станковић: „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр.111.
- 3) Malise Ruthven: *Fundamentalism – the Serach of Meaning*, Oxford university Press, 2004, p.12.

ганизовању на основу онога што се сматра кључним, односно истинским верским начелима, подкрепљеним дословном истином из светих списа.⁴⁾ Пошто је ова начела могуће развити у један потпун поглед на свет, онда је и такав захтев тоталан.⁵⁾ „Тако враћање друштва (схваћеног као заједница верујућих) на основ вере, на изворе учења – на саме Свете списе представља саму суштину религијског фундаментализма: *живети по правилима Светих списа*, баш онако како се живело, живети сâм Св. спис – оживотворавати га, основни је захтев фундаменталиста.“⁶⁾ Према томе, верски фундаментализам био би: *повратак суштине вере* – њеном програму.⁷⁾ Други аутори верски фундаментализам више конкретизују, и означавају га као: „став и настојање слѣдбеника неке религије *да се врате* оному што они сматрају темељним, *изворним*“.⁸⁾ Трећи истичу политичку позадину верског фундаментализма, па је по њима он: агресивна *политизација религије*.⁹⁾ Овде се заправо ради о: *идеологизацији религије*, а свака идеологизација већ у себи носи обележја политичког. Уопштено посматрано верски фундаментализам је, дакле: „сустав вјеровања и вриједности; тај сустав обухвата цијели живот; њему ништа не остаје изван домаћаја, ни начин говорења, ни начин одјевања ни начин сједења, ни начин једења, нити пак однос наспрам стварања, дословно – он обухвата све дијелове човјекова живота од почетка, па до краја“.¹⁰⁾ Стога су кључне речи верског фундаментализма: редуктивизам, детерминизам, фатализам и фанатизам. Фанатично испољавање верских фундаменталиста у безбедносном

4) http://pspasojevic.blogspot.com/2011/10/blog-post_5251.html

5) У том случају: «Vernici instinktivno žele da njihovo sopstveno gledište vlada nad svim aspektima života.» (Lesli Griffin, «Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije», *Трећи програм Радио Београда*, № 127-128: 129-144, III-IV, 2005, стр.131) Исто и у: <http://en.wikipedia.org/wiki/Integralism>: «Integralism is a term also used to describe the *anti-pluralist* trend of Catholicism.»

6) Хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Цомић, Миролуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.763.

7) Renzo Guolo: *Il volto del nemico – i fondamentalismi e le religioni*: Lezioni magistrali, EUT, Trieste, 2006, p.6: «Tornare ai fondamentali, ai fondamenti della fede, sarà il suo programma.»

8) (priredio) Adalbert Rebić: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002, стр.278.

9) Smilja Avramov: *Opus Dei – novi krstaški pohod Vatikana*, Idij, Veternik, 2000, стр. 14.

10) Mehmed-Alija Hadžić: «Islamski odnos prema pretjerivanju u vjeri», *Islamski fundamentalizam*, Mešihat islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1990, стр. 27-28.

смислу задобија епитет *верског екстремизма* који дестабилизује постојећи систем, и угрожава његове безбедносне капацитете.

2) *Друштвена интегрисаност* указује на индиције или уочљива стања припадања одређеном друштвеном систему. Интегрисано је: уграђеност, сраслост, стопљеност, уклопљеност. Уклапање и уклопљеност већ указују на припадност: бити саставни део нечега, бити у склопу нечега већег и ширег.¹¹⁾ Интегрисаност је изведеница из латинске ријечи *integritas* што значи “потпуно”, “недељиво”. Готово синонимно значење има интегрално. Оно што је интегрално, на неки је својствен начин: сједињено-у-својој-укупности – оно што припада целини.¹²⁾ „У аритметичком смислу: интегрално је оно које *не садржи фракције* или аутономне целине унутар себе. У геометријском погледу интегрално је *прожето од свог корена*, од базичног учења (*fundamentum*-а или темеља) до најситнијих потпуно зависних детаља по рубовима конусног. У баналном, интегрисано је оно што је *нераскидивим везама повезано у целину*, компактно.“¹³⁾ Конкретно, друштвена интегрисаност описује стања повезаности, укључености, степен сраслости појединца и друштвених група у референтни друштвени систем институционалних веза. Друштвена интегрисаност захтева познавање службеног језика друштва, прихватање његових закона и усвајање заједничког скупа вредности у новопридошлој заједници.¹⁴⁾

3) *Тероризам*: „Тероризам је организована примена насиља, или претња насиљем, од стране политички мотивисаних извршилаца, који су одлучни да кроз страх, зебњу, дефетизам и панику намећу своју вољу органима власти и грађанима.“¹⁵⁾ Слично налазимо и на другом месту: „Тероризам се односи на акте недозвољеног политичког насиља које врше друштвене групе у настојању да промовишу свој циљ изван граница не-

11) Aristotel, *Fizika*, Globus/SNL, Zagreb, 1988, str.90: „Kada ono koje sadržava nije odjeljeno, nego je neprekidno, onda se ne kaže da biva u tome kao u mjestu, nego kao dio u cjelini.“

12) Користи се опис: «(...) or belonging as a part of the whole; constituent or component: *integral parts.*» (<http://dictionary.reference.com/browse/integrity>)

13) Хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Цомић, Мирољуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.764.

14) <https://www.citelighter.com/sociology/sociology/knowledgecards/social-integration>

15) Радослав Гађиновић: *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998, стр.31.

ког друштва.¹⁶⁾ У том случају акти недозвољеног политичког насиља су: „бомбашки напади, атентати, узимање талаца и отмице авиона“.¹⁷⁾ Други аутори покушавају тероризам да доведу у везу са различитим облицима друштвених побуна. За њих је тероризам „повезан са различитим побунама – покушајима невладајућих група да утичу на групе на власти или да их збаце са власти, или с насилним актима (атентати и сл).“¹⁸⁾ У неким случајевима тероризам се тумачи и као покушај слабих да скрену пажњу на некакав друштвени проблем системског карактера¹⁹⁾ – очајнички покушај слабих да делују ванинституционално, путем насиља.²⁰⁾ У том случају тероризам би подразумевало: „скуп аката насиља које политичка организација врши да би утицала на становништво и створила неку климу несигурности; метод владавине или супростављања некој влади у покушају да се проузрокује страх; средство екстремног и илегалног насиља у политичкој борби.“²¹⁾ У многобројним међународним и домаћим, правним и научним дефиницијама тероризма наилазимо и на следећа одређења: Тероризмом се изазивају смрт или телесна повреда како би се од власти издејствовало нешто. Истовремено тероризам може бити и: Облик политичког насиља; Противправна употреба принуде или силе; Незаконита употреба насиља или претња насиљем; Наговештај насиља; Кршење кривичног закона; Наношење штете држави или међународној организацији... Циљ му је остваривање атмосфере страха, уцене, изнуде...²²⁾

16) Adam Kuper, Džesika Kuper (приредили): *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009, str.1438.

17) Ibidem

18) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.269.

19) Миле Ракић, Драган Јовашевић: *Тероризам*, Институт за политичке студије, Београд, 2007, стр.64.

20) Тако нпр у: André Comte-Sponville: *Dictionnaire philosophique*, Presses universitaires de France, Paris, 2001, p.581: „*Le terrorisme est l'arme de faibles; c' est ce qui peut parfois le justifier, mais seulement au service d'une cause juste et contre un adversaire qu'on ne saurait affronter autrement.*“

21) Милан Мијалковски, Предраг Марић, Душко Томић, Елдар Шаљић: *Тероризам и организовани криминал*, Пирот, 2012, стр.31: „1. систематско коришћење насиља и застрашивања (прогони, угњетавања, убијање) обично у политичке сврхе или ради изнуђивања новца; 2. владавина застрашивањем, начин владања уливањем страха и насиљем; политичка борба путем индивидуалног терора; 3. вршење терора, владавина застрашивања, тиранија, уништавање противника најокрутнијим средствима (прогон, угњетавање, убијање).“

22) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.300-330.

РЕЛИГИЈА И ТЕРОР(ИЗАМ)

Беза религије и тероризма потиче из најдубљих времена зачетака цивилизације. Први писани трагови на ову тему приметни су на старим, хиндуистичким записима који терор везују за термин „Thug“ (*thug* – убијање дављењем) и хиндуистичку секту која се сматра стварном претечом тероризма. Западни извори почетке тероризма везују за јудаистички фундаменталистички ослободилачки покрет „сикарита“ који је деловао у доба римске окупације Палестине и Јудеје. Јудаистички фундаменталисти су током векова чекали долазак Месије-спасиоца, новог јудејског цара, који ће ослободити јудејске земље власти туђина, и поклонити „изабраном народу“ обећано Вечно царство слободе на земљи. Сикарити су били: екстремисти, националисти и антиримски настројени Јевреји, који су уништавали: куће анаиата и високог свештенства (*фарисеја*), имања колаборационистичке династије Ирода и јавне архиве Јудеје.²³⁾ Посвећенији јудаистички фундаменталисти или *зилоти* бодрили су терористичке акте сикирита, и пружали верско оправдање њиховим активностима. Зилоти су били „дубоко религиозни фанатици који су настојали да уједини сва јеврејска племена. У кампањи су јавно убијани умерени јеврејски свештеници, трговци и угледни чланови јеврејске елите који су имали користи од римске владавине.“²⁴⁾ Током средњег века религијским тероризмом бави се секта *асасина*.²⁵⁾ Своје циљане акције започињу 1090. године против власти Селџука понајпре у Персији (данашњи Иран и делови североисточног Ирака), а нешто касније и у Сирији. Асасини су бранили своју конфесионалну аутономију унутар ислама, и учествовали у акцијама убистава Селџуцима оданих калифа, префекта провинција и губернатора.²⁶⁾ „За оснивача ове терористичке секте Ибн ел-Сабаха убиство саможртвовањем није

23) Jeffrey Ian Ross, *Political Terrorism – An Interdisciplinary Approach*, Peter Lang, New York, 2006, p.33.

24) Саша Мијалковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.270-petitum

25) Farhang Mehr: “The Culture of Terroirism”: 18-26, (ed. R. Ragaini, A. Zichichi), *Society and Structures – Historical Perspectives; Culture and Ideology; National and Regional Geopolitical Issues*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 2003, p.19.

26) Walter Laqueur, *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick/London, 2001, p.8: “They tried twice to kill Saladin but failed.”

значило само самоуништење и кажњавање непријатеља, већ и поруку исламској заједници да и остали припадници његове секте херојски дају свој живот за виши циљ, будући да су убице готово увек убијали на месту злочина (стражари или чувари жртве).²⁷⁾ Нововековно схватање о тероризму измешано је са револуционарним представама и појмом „револуција“. У том периоду не прави се довољна дистинкција између тероризма и револуционарног терора. Тако се у енглеској терминологији израз тероризам користи за револуционарни државни терор јакобинске мањине над француским друштвом крајем XVIII века, које је укључивало масовне репресалије према свештенству, племству и свим оним друштвеним групама које су се опирале надлазећем вредносном систему модернитета.²⁸⁾ Политички прогони, иследнички терор, масовна хапшења, гиљотинирања и сви други облици терора над појединцима и групама у револуционарној Француској оцењени су као терористички акти. Касније се уводи разлика између револуционарног насиља и тероризма, па се под тероризмом строго узевши подразумева: сваки насилани покушај организовања друштвене побуне против режима или власти. Од тог периода увећава се и уредно евидентира број терористичких, насилних група које насиљем настоје да изврше одређене промене у друштву. Већ почетком XIX века то су: ирска група *Финианс* (каснија Ирска републиканска армија), у царској Русији антицаристичка и антифеудална *Народна воља*, Јерменски револуционарни савез и македонски ВМРО у Отоманском царству... Средином XX века тероризам је нарочито присутан на простору Палестине: *Иргун* и *Лехи* међу јеврејском популацијом. *Муслиманска браћа* у Египту делује од 1928. године. Након Другог светског рата број терористичких организација се умножио. Један део њих задржава нововековну револуционарну праксу марксистичког тероризма у борби против хидре глобалног међународног спекулативног капитала монетаристичке економије. У ту групу спадају ћелије терористичких организација попут *Red Army Faction* познатије и као Бадер Мајнхоф (*Der Baader Meinhof*) или Италијанских црвених бригада које су деловале у Западној

27) Саша Милајковић, Младен Бајагић: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012, стр.271-petitum

28) Grant Wardlaw, *Political Terrorism – Theory, Tactics and Counter-Measures*, Cambridge University Press, 1989, p.18.

Европи крајем 60-тих и током 70-тих година XX века. Друга група терористичких организација задржала је својства национално ослободилачких организација с почетка XX века. У њих спадају: Покрет за ослобођење Квебека (*Front de libération du Québec*), Национални ослободилачки фронт Корзике (*FLNC*), Ирска републиканска армија (*IRA*), Алстерски одбрамбени савез (*Ulster Defence Association – UDA*), баскијска терористичка организација ЕТА (*Euskadi Ta Askatasuna*), Тамилски тигрови на Шри Ланци (Џејлону) или нпр. Чеченски сепаратисти (у Руској федерацији). Коначно трећа група терористичких организација задобила је искључиво верска чак и фундаменталистичка обележја. У такве терористичке групе спадају: либанска „Божја странка“ (*Hezbollah*) шиитска проиранска паравојна организација у већински сунитском окружењу, „Египатски свети ратници“ (*Egyptian Islamic Jihad*) терористичка организација групе исламских фундаменталиста против водеће рационалистичке и либерално конципиране ханефијске сунитске исламске школе у Египту, палестински сунитско-фундаменталистички антиколонијалистички Исламски покрет отпора (*Hamas*),²⁹⁾ сунни-исламистичка фундаменталистичка организација на светском нивоу „Ал Каида“ (*Al Qaeda*),³⁰⁾ јапанска терористичка организација „Аум Шинрикјо“ (*Aum Shinrikyo*) синкретичка будистичко-таоистичка секта апокалиптичког тероризма, протестантски фундаменталисти окупљени у „Кју Клуks Клан“ (*Ku Klux Klan, KKK*) тзв: „борци за чисту, белу, протестантску Америку, коју кваре: ‘обојени’, католици, Јевреји и друге мањине“. У геополитичком погледу понекад се национални терористички покрети преклапају са религиозним или професионалним. Такав је случај са сукобом католичке ИРА-е и протестантских „Алстерских

29) Yousef M. Aljamal, “Hamas – a terrorist organization or liberation movement?”, *Политикологија религије*, Vol.8, №1/2014: Центар за проучавања религије и верску толеранцију, Београд, 2014, стр.48: „Pearlman’s focus on the internal structure of the Palestinian national movement makes it difficult for her to capturing the process of using revolutionary violence which is necessary for ending occupation which raises the urgent need to completely challenge the colonial situation. Stressing on the rift of the Palestinian resistance movement as the mediation for violence appears at times of one-direction, ignoring the continuous Israeli colonial violence that cultivates the seeds of its Palestinian counter violence.“

30) Зоран Милосављевић, „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006: 531-546, Институт за политичке студије, Београд, 2006, стр.533: „(...) Бин Ладен и Египћани су се састали у Ал Машаху (*Al Mashash*)... Они су захтевали стварање царства: Панисламске државе која би ујединила милијарде Муслимана под јединственом владом и једним секуларним и верским законом, Шеријатом. Инструмент за стварање овог јединственог калифата била би Ал Каида.“

униониста“ у Северној Ирској, или, у последње време, сунитско-вахабитске групе Исламске државе (ИСИД, ISIS, ДАЕШ) и шиитског Хезболаха, на Блиском истоку.³¹⁾

У наставку овог рада биће искључиво речи о верско-фундаменталистичким терористичким групама, о њиховом деловању и интегрисаности њених припадника у новоприсиле заједнице...

ДРУШТВЕНА ИНТЕГРИСАНОСТ ВЕРСКИХ ФУНДАМЕНТАЛИСТА И ТЕРОРИСТИЧКА ИСКУШЕЊА

Религиозни аспект људског бића има онтолошку димензију. Запитаност верујућег пред питањем: „Шта га чека у *оном* животу?“ у много чему одређује његове мотивационе импулзије у друштвеном саобраћању у овом свету. Религијска димензија људског бивствовања има надприродни и метадруштвени карактер: њу појединац носи са собом, нарочито када је измештен из свог природног окружења у коме обитава са саплеменицима који са њим деле исте животне вредности.³²⁾

Како је већ речено, верски фундаменталисти настоје не само да свој живот уподобе захтевима вере, већ да свој живот и друштвене односе врате на оне захтеве како се некада живело и друштвено саобраћало. Отуда је природно станиште верских фундаменталиста религијски интегрисано друштво, а уколико конкретна вера није прожета друштвеним интегризмом, онда је то настојање да се омогући пуна слобода субкултурног де-

31) О геополитичким сукобима сунита и шиита у: Dragan V. Todorović: *Sunitsko-šitiiski raskol i njegove posledice na bezbednost u regionu Bliskog istoka*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016. Тако нпр: „Iako su Hizbulahovi borci šiiti, iako je Iran i šiitska i nearapska zemlja, oni su se u očima najvećeg dela arapskog sveta pokazali kao istinski borci za muslimansku i arapsku stvar, dokazavši da je moguće vojno parirati takvoj sili i *najvećem arapskom neprijatelju* Izraelu. Dok su sunitski lideri osuđivali, dotle je narod javno i na ulicama izvikivao ime šiita Hasana Nasrale, iranskog miljenika i učenika, kritikujući i svoje vođe, koji nemaju hrabrosti da se zamere Americancima i zauzmu stav kakav je zauzela arapska ulica. Lider Hizbulaha je leta 2006.g. bez obzira na to što je šiit, postao najpopularnija ličnost u arapskom svetu. Da stvar bude još gora po sunitske režime, prema brojnim ispitivanjima javnog mnjenja, druga najpopularnija ličnost postao je iranski predsednik Mahmud Ahmedinežad, a u nekim zemljama ljudi su u znak podrške onima koji se bore protiv Izraela počeli da prelaze na šiizam.“ (str.297)

32) На ову тему у: Leni Franken, Patrick Loobuyck, *Religious Education in a Plural, Secularised Society – A Paradigm Shift*, Waxmann Verlag, 2011.

ловања верске заједнице у једном друштву.³³⁾ У данашњим октроисаним секуларистичким друштвима западне Европе, где је увелико на делу конфесионална и религијска плурализација, постоји тенденција да се све верске заједнице поставе да егзистирају више-мање искључиво субкултурално.³⁴⁾ И управо у тој тачки лежи неразумевање модерног и постмодерног човека Запада спрам „претеривања у вери“ фундаменталиста. Овде није само реч о односу западног секуларизма према исламском фундаментализму, већ и о односу секуларизма према свим другим врстама верског фундаментализма. Исламски фундаментализам је само најрадикалнија реакција на секуларистичке тенденције. У основи исти проблем имају и други фундаменталисти када исказују захтев за својим простором ка верском интегрizmu, или бар пуну слободу субкултуралног наступања у упражњавању сопствене верске праксе и начина живота.³⁵⁾

Интегрисаност исламских фундаменталиста усекуларна друштва

Овде се намеће кључно питање: Како саобраћају исламски фундаменталисти у једном доминантно секуларном друштву Запада? На овом се месту преплићу религиолошке теме са политичко-безбедносном праксом.

У најширем смислу речи прокламоване верске слободе у западним формалним демократијама омогућавају верски плуралитет у једном секуларном друштву, где је верска пракса *res privata*. Из ове чињенице произилази настојање исламских

33) На тему верског фундаментализма, верског интегризма, секуларизма и религијске субкултурне егзистенције видети скалу верског интегризма у: хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегризам“, (ур. Јован Ђирић, Велибор Џомић, Миролуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право*: 759-776, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.773.

34) На субкултурално третирање религијских захтева који надилазе свет приватности указује и чувени социолог религије Петар Бергер. Тако нпр. наилазимо на његову следећу констатацију: Peter L. Berger, *Between Relativism and Fundamentalism – Religious Resources for a Middle Position*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009, p.10: „(...) this kind of subcultural fundamentalism becomes ever more difficult under modern conditions, because the walls of separation from the outside world have to be kept very strong and in good repair.“

35) Има аутора који праве разлику између *верских слобода* и *слободе вероисповести*. (О овоме у: Geneviève Koubi: „La liberté de religion – une liberté de conviction comme une autre“, *Les défis des droits fondamentaux*, 37-49, Bruylant/AUF, Bruxelles, 2000, p.38: „Le repositionnement d’un débat à propos des droits fondamentaux en matière religieuse qui s’ensuit, contribue à la connaissance de la nuance qui s’insinue entre la *liberté de religion* et la *liberté religieuse*.“) Прва се односи на верске слободе, и обезбеђује само формално-правну страну верско-религијског плуралитета. Друга је пуна садржинска слобода субкултуралног испољавања религиозности (отуда и назив: „слобода религиозности“).

фундаменталиста да свој приватни живот: понашања, навике, обичаје, верску праксу, школовање уподобе исламском начину живота. Секуларни Запад више-мање излази у сусрет овим тенденцијама и настоји да муслиманима у својим друштвима обезбеди услове остваривања пуне слободе вероисповедања, и облике исламског интегризма, у оној мери у којој тај и такав интегрizam не повређује јавни интерес секуларног друштва. Муслимани у Западној Европи, у Руској федерацији и Југоисточној Европи имају могућност да отворе своје вртиће, основне и средње школе, високе школе..., чак свеучилишта за истраживање исламских наука и светоназора. Муслимани су тада, само условно, интегрисани у западна друштва. Међутим, како њихов број варира, и како се удео муслимана у популацији повећава, тако расту и захтеви за све већим правима, и за све равноправнијим статусом до конституалности.³⁶⁾ Ту привидна интегралност у секуларно друштво Запада, без икакве могућности за асимилацијом, измиче реалном односу снага. Од тренутка када муслимани постану значајнија верска заједница у једном верски плуралном друштву Запада, започиње борба за-веру или цихад, придобијање нових верника свим могућим средствима.³⁷⁾ У коначној инстанци, када једно друштво постане већински муслиманско за очекивати је да се уведе шеријатско право, и да се на тај начин правно издвоји исламска регулација из секуларног правног система.³⁸⁾ Ваља нагласити да је исламско учење изузетно интегристичко, и да захтев за пуном верском праксом јача са повећањем популације муслимана, у чијем броју експоненцијално расте и број исламиста. За исламисту кажемо да је то онај муслиман који настоји да живи ислам у пуном обиму. И ту већ долази до сукоба исламиста са једне стране и секуларних друштава Запада са друге

---

36) Зоран Милошевић: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр.22: „... муслимани имају различите стилове политичког понашања, а они су условљени бројношћу. Када их има око један одсто они ће се понашати као мирољубива мањина.“

37) О појавним облицима цихада у: Miroљub Jevtić, *Savremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Beograd, 1989.

38) Fikret Karčić, *Šerijatsko pravo u ustavima savremenih muslimanskih zemalja – Šerijatsko pravo u savremenim društvima*: 9-38, (priredili Fikret Karčić i Enes Karić) Pravni centar Fond za otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998: „Manji broj zemalja proglasilo je šerijat jedinim izvorom pozitivnog prava. Jednako mali broj muslimanskih zemalja formalno pravno je dokinuo šerijat kao izvor nacionalnog prava. Većina muslimanskih zemalja prihvatila je srednju poziciju po kojoj je šerijat jedan od izvora pozitivnog prava, obično u oblasti ličnog statusa muslimana.“

стране. Пошто је ислам изразито друштвено активна религија, чак могло би се рећи социјална религија *par excellence*, она од свог верника очекује „живот у пуној вери“, а пошто је ислам и изразито нормативна религија, то је већ исламизам (као политичко крило ислама или идеологизација ислама) у основи фундаменталистички настројен јер тежи дословном придржавању ислама.³⁹⁾ Показало се да је већ исламизам несношљив према пасивним тенденцијама секуларизма, који за њега представља неприхватљив облик религијског и политичког коегзистирања у западним, формалним, демократијама људскоправашког типа заштите мањинских права. Али тек појава истински фундаменталитичких учења попут вахабизма уноси додатне пометње у секуларистичку политичко-безбедносну структуру западних демократија. Вахабит је већ фундаменталиста у правом смислу речи.⁴⁰⁾ Он тежи коренима ислама, јер настоји да живот уподоби исламизму Мухамедовог доба: да о њему брине, да се стара о понашању и вредносном просуђивању муслимана у складу са животом прве исламске заједнице из времена пророка Мухамеда.⁴¹⁾ И не само то, његов захтев времена иде и даље од тога: вахабит надзире у којој се мери муслимани детаљно придржавају прописаних правила живота како су живели првобитни верници Мухамедовог доба. Прописи у погледу дужине браде, начина одевања, поста, клањања и свих осталих ритуала потпуно треба да буду у њиховим рукама. Реч је о својеврсној верској полицији, којом може да располаже само и искључиво Исламска држава. Ту долази до искључења надлежности секуларне државе западног типа над правима и обавезама муслиманских грађана.

Друштвена интегрисаност муслимана у савремена западна друштва, где су најчешће дошли као радници на привремене

39) Све дефиниције више-мање подржавају становиште да је исламизам политизација исламске вере, својеврсна идеологизација ислама. (Видети у: Anders Strindberg, Mats Wärn, *Islamism*, Polity Press, 2011, p.25-26)

40) Zubair Qamar: „Wahhabism – Understanding the Roots and Role models of islamic extremism“, As-Sunnah Foundation of America, 2012, p.1: “Purity of worship and reverence to God alone. The authentic carriers of Islam from the time of the Prophet(s) until now.”

41) Andrea Teti, Andrea Mura, “Islam and islamism”: 92-110, (ed. Jeffrey Haynes) *Routledge Handbook od Religion and Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, 2008-2009, p.97: „As for many such movements of its time, in Wahhabism, tradition is perceived as a fixed set of values that must be protected from the assaults of religious innovations (*bid'ah*). However, many critics argue that the Wahhabi stylisation of the past is both nostalgic and passive: the past is taken to offer a refuge from the moral corruption of the present rather than a potential set of resources to be managed in order to promote an assertive Islamic answer to change.“

ном боравку (тзв. *гастарбајтери*) а остали трајно, прилично је ниска. Највећи број муслимана не исказује тенденцију ка уласку у систем. У СР Немачкој већина турских муслимана остаје на нивоу основног образовања (њих 61%), и не исказује настојање да од тога више напредује.⁴²⁾ Истовремено највише незапослених у Европској унији потиче управо из муслиманске заједнице верника.⁴³⁾ Муслимани бележе и највиши демографски раст међу свим конфесионалним групама у Европској унији.⁴⁴⁾ Прва генерација досељеника била је недовољно интегрисана у друштво: прости мануелни послови нису захтевали образовање на језику земље-домаћина. Патријархални традиционализам усмеравао је досељенике да саобраћају готово искључиво унутар својих већих фамилија и породица, а чак је и друштвени живот у исељеничким клубовима био слаб. Гастарбајтери прве генерације живели су на маргинама западних друштава.⁴⁵⁾ Већ друга генерација усељеника не исказује превелику тенденцију да напредује на друштвеној лествици, иако придошлице познају језик земље усељеништва и показују успешну прилагодљивост основним културним образцима. Они углавном познају домицилни језик, али настављају живот у нижој друштвеној класи. Најсиромашнији међу њима, истраживања то показују, не настоје да изкораче из традиционалног живота својих гето-заједница. Они и њихова деца посећују верску наставу у специјализованим верским школама (медресе). Бољи међу њима добијају стипендије какве богатије земље Персијског залива (Сауди Арабија, Катар, Емирати...), одлазе на продубљивања знања, и постају логистички и обавештајни мост између исељеничке и усељеничке земље.⁴⁶⁾ Често преко њих иду руте путева нових имиграната, који у „нова друштва“

42) Зоран Милошевић: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015, стр.45.

43) *Ibidem*, стр.86.

44) <http://time.com/3670892/muslims-europe-map/>

45) Пионери усељеништва из исламског света почетком 60-тих година у Западној Европу су пристизали индивидуално, без породица. (О томе у: Ingvar Svanberg, David Westerlund, *Islam Outside the Arab World*, Routledge, 2012, p.325: “They had little chance of coming into contact with the population of their host country, housed as they were in men’s hotels and isolated by linguistic and cultural barriers.”)

46) Дмитрий Добров, „Германия – исламские радикалы поднимают голову“, *Россия сегодня*, ИНОСМИ.РУ, од 18.09.2014: „Если салафиты представляют собой некий исламский интернационал, то ваххабиты теснее связаны с Саудовской Аравией, где ваххабизм — государственная религия.“

Запада уносе што-шта од радикализма.⁴⁷⁾ Борба за ислам или цихад сада прелази у агресивнију фазу...

Интегрисаност припадника осталих верских фундаментализама у секуларна друштва

За истраживање верског фундаментализма и верског екстремизма до тероризма, осим ислама, већи значај имају истраживања одређених облика протестантских секти, јудаизма и донекле хиндунационализам. Протестантски фундаментализам овде има чисто верску основу. Делимично је то случај и са јудаизмом, који има своју верску фундаменталистичку подлогу, али и ону другу национал-шовинистичку (спрам Палестинаца и Арапа). Хиндуизам не представља јединствену религију, већ читав мозаик разних верских учења, филозофија и традиција, па је у безбедносном смислу интересантна само његова националистичка позадина хомогенизатора споља, пре свега према исламу⁴⁸⁾ (што за изучавање односа чисто верског фундаментализма и тероризма нема неки већи значај). Из тог разлога нама ће овде бити занимљив само кратак осврт на питање односа протестантских фундаменталиста према друштвеној (не)интегрисаности његових верника, и на самом крају (не)интегрисаност јудаистичких фундаменталиста у секуларно друштво савременог Израела.

Протестантски фундаменталисти настају као последица секуларизације хришћанства од настанка лутеризма и, нарочито, калвинизма, када су друштва Новог доба захватили озбиљни процеси модернизације.⁴⁹⁾ Потоња ланчана либерализација протестантске теологије и праксе изазвала је реакцију у одређеним круговима конзервативних протестаната, који су се издвојили у посебне деноминације. Сада се читаве деноминације окрећу „дословним образцима библијских заповести – тзв. фундусима вере“, па се такве скупине верника називају фундаменталистима у буквалном смислу речи.⁵⁰⁾ Као последица

47) Declan Walsh: “WikiLeaks cables portray Saudi Arabia as a cash machine for terrorists“, *The Guardian*, December 5, 2010.

48) О односу хинду-фундаменталистичког национализма према исламу у: Martin E. Marty, R. Scott Appleby, *Fundamentalisms Observed – Volume 1*, American Academy of Arts and Science, University of Chicago Press, Chicago, 1994, p.579.

49) Michael O. Emerson, David Hartman, „The Rise of Religious Fundamentalism“, *Annual Reviews Sociology*, Vol.32: 127-144, Palo Alto, California, 2006, p.127: „Without modernization and secularization there would be no fundamentalism, many scholars now write.“

50) Владан Станковић: „Основи фундаментализма“, *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010, стр.115: „Ова се доследност тиче савета

ове окренутости протестантских фундаменталиста животу до-словном захтевима „речи Божије“ кроз Библију – библизам,⁵¹⁾ исказују се захтеви за посебним облицима: одгоја нових нараштаја, васпитања, образовања, а у радикалнијим случајевима и захтеви за вођењем потпуно одвојеног субкултурног живота. Тако се унутар друштва стварају одвојене заједнице – гета у којима протестантски фундаменталисти упражњавају своје вредносне оријентире и начин живота посве другачији од секуларног естаблишмента.⁵²⁾ Према степену интегрисаности у друштво разликујемо оне фундаменталистичке заједнице протестантских секти које су делимично интегрисане у спољни свет све до оних које су потпуно друштвено неинтегрисане. Неинтегрисане заједнице живе по сопственим правилима, и шире друштво понекад улаже тешке напоре да са њима успостави комуникацију, социјални и правни саобраћај. Тако нпр. „квекери имају дугу традицију немирења са световним институцијама као што је влада“.⁵³⁾

Може се слободно рећи да је јудаизам у великој мери прожет фундаментализмом. Прва грана фундаменталистичке традиције јудизма је нормативно-правна. Она је разгранала нормативну-обредну традицију усклађивања Божијих заповести са прописима који се односе на свакодневни живот. До средњег века утврђено је 613 дужности којима верујући треба и мора да се покорава.⁵⁴⁾ Ове дужности односе се како на обредно-верске ритуале, тако и на конзумирање посебне врсте хране, начина одевања, опхођења и слично. Тај бројнији и доминантнији облик верског фундаментализма је интегритички *parexcellance*.⁵⁵⁾ Друга грана фундаменталистичке тра-

---

и имитација поступака из друштвеног живота који узор имају у библијском предању.“

- 51) Библијски захтеви директно потичу из тумачења Библије као „директне речи Божије“. (Тако нпр у: Ulrika Martensson, Jennifer Bailey, Priscilla Ringrose: *Fundamentalism in the Modern World Vol.2 – Fundamentalism and Communication – Culture, Media and the Public Sphere*, I. B. Tauris, 2011, p.150: „Modern conservative Protestants share Luther’s and Calvin admonition of sola scriptura: the core belief that the Bible is the direct word of God, and the call for a literal reading of the text.“
- 52) Randall Herbert Balmer, Lauren F. Winner, *Protestantism in America*, Columbia University Press, 2013, p.253.
- 53) Kristina Radojević, „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, № 14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010, str.243.
- 54) На ову тему детаљније у: Ronald L. Eisenberg, *The 613 Mitzvot – a Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Schreiber Publishing, 2005.
- 55) хаџи Владан Станковић: „Фундаментализам и/или верски интегрizam“, (ур. Јован Ћирић, Велибор Цомић, Мирољуб Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право: 759-776*,

диције је харизматска. Она је заснована на „Девекуту“ или мистичном приступу божанском кроз различите облике аскезе. Међу аскетским облицима спознаје Бога дуго времена је преовладала мистично-кабалистичка манифестација бројева и облика (симбола и знаковљва). Међутим, како је време одмицало тако је јудаизам напуштао индивидуално-аскетске облике средњеазијске *техники* или богоспознаје. Мистична страна јудаизма задобија социјалнија обличја. „Праведник, човек са харизмом, односно Цадик, постаје онај који посредује између Бога и светине. Цадик је у стању да чини чуда, разазнаје прошлост и чита будућност, и не само то, он је у стању да спозна планове самог Бога, и да утиче на њих.“⁵⁶⁾ Он је тај који, изчитавајући будућност, духовно предводи одабрани народ.⁵⁷⁾ „Цадик... је цев кроз који тече благодат за читаву генерацију.“⁵⁸⁾ У обе фундаменталистичке традиције влада консензус да се само Јеврејима обратио Бог, и да само они, кроз јудаизам, могу да саобраћају са њим: „(...) како учи Талмуд, осим јеврејског народа нико није прихватио Божји закон, тако да су народи света били осуђени да остану на нижем духовном нивоу.“⁵⁹⁾ Током XX века биће настојања да се дубокопрожета и масовна фундаменталистичка структура јудаизма измени. Након Балфурске декларације све се више Јевреја уселјава у енглеску колонију Палестину, обзнањујући повратак дому. Политика која је стала иза уселјавања Јевреја у Палестину и обнову државе Израел носила је назив *ционизам*.⁶⁰⁾ Већина оснивача ционистичког покрета били су нерелигиозни ентузијаста. Ционистички покрет у суштини је био секуларан, а јудаизам је у том и таквом секуларизму видео свог највећег непријатеља, јер нарушава његов „тотални поглед на свет“.⁶¹⁾

Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015, стр.769.

56) Небојша Тумара: *Света земља, месеја и месејин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.38.

57) Michael Laitman, *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, 2009, p.155.

58) Небојша Тумара: *Света земља, месеја и месејин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.44.

59) Ibidem, стр.46.

60) Aida Essaid, *Zionism and Land Tenure in Mandate Palestine*, Routledge, 2013, p.67.

61) О односу јудаистичког фундаментализма и ционизма детаљније у: Laurence J. Silberstein, *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective – Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, NYU Press, 1993.

Оно што је забрињавало ортодоксне Јевреје уочи самог признања државе „Ерц Израел“: „био је страх да се јеврејски Шабат неће признати као официјелни дан одмора будуће државе, као и да ће јавне владине институције, војска, полиција, користити храну која није справљена по прописима Кошер исхране. Дана 9. јуна 1947. године представници *Агудат Израела* су изнели став да ће се позитивно изјаснити пред комисијом што се тиче јеврејске државе, под условом да се држава води по законима Торе.“⁶²⁾ Секуларни ционизам био је принуђен да, у погледу верских захтева, уважи инсистирања јеврејских фундаменталиста и многе од захтева озакони, и тако их инкорпорира у институционални оквир државе Израел и јеврејског друштва.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА: ВЕРСКИ ТЕРОРИЗАМ

На самом крају рада ваља подвући разлику између неколико сличних појмова, и довести у везу религију и тероризам. Понајпре, рад је исказао појмовно одређење *верског фундаментализма* који бисмо најближе могли дефинисати као „повратак на старо, на изворно, на сам Свети спис“, живети у складу са написаним: дословно и буквално, баш како се живело; живети базично учење: онако-како-оно-јесте. Од верског фундаментализма ваља разликовати *верски радикализам*. То је учење које инсистира на чистим радикалним облицима вере: без примеса измењених учења и временских надоградњи у тумачењу и интерпретацији текста. Из поставке да се уочити да су: верски фундаментализам и верски радикализам готово синонимни појмови, с том разликом што верски фундаментализам више описује појавна испољавања (начин живота), а верски радикализам доктринарна учења. Коначно, *верски екстремизам* представља манифестни облик верског радикализма и верског фундаментализма. То је појам који се бави саодношењем између две или више вера односно конфесија. Он је негде и најближи безбедносном феномену какав је тероризам.⁶³⁾

62) Небојша Тумара: *Света земља, месџа и месџин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012, стр.80.

63) Верски фундаментализам „se često povezuje sa različitim oblicima religijskog ekstremizma, pa tako i religiozno orijentisanog terorizma posebno, mada ni u kom slučaju isključivo, kod islamista.“ (Kristina Radojević, „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, N°

На самом крају рада намеће се питање како се јавља верски тероризам? Шта су узроци да религија или вера, која својим бићем трага за путевима смираја и обожења, прионе за насиљем и чак терором у једном дужем временском периоду? Чистих облика верског тероризма (који заправо нас и највише занимају), без геополитичких и етно-националних тенденција врло је мало.⁶⁴⁾ Услед недостатка простора овде ћемо их само побројати, и навести мотиве који су до њих довели.

До деведесетих година XX века тероризам је имао изразито национално обележје. Уверљиво највећи број терористичких аката имали су сепаратистичко-сецесионистичко обележје међуетничких и међунационалних сукоба, а верска компонента је ту тек била узредна. Међутим од деведесетих година XX века наовамо тероризам се интернационализује, а верска компонента јача. Први значајнији удар међународног, геополитичког и верског значаја, збио се у Светском трговинском центру 1993. године, када је погинуло 6 а теже или лакше рањено 1.042 особе (одговорност за акт је преузела Гама Исламија – *GamaaIslamia*). Само годину дана касније 25. фебруара 1994. године дешава се масакр испред Ибрахим-џамије у Хеброну на Западној обали (Палестина), где је група предвођена јудаистичким фундаменталистом и фанатиком Барухом Голдштајном побила велики број верника на молитви у џамији. Годину дана касније у Оклахома ситију (САД) дешава се напад ратних ветерана и протестантских фундаменталиста са трагичним последицама: 168 мртвих и 680 рањених. Уследио је потом 1996. године напад на цивилне објекте недалеко од америчке војне базе у Сауди Арабији од стране исламских екстремиста, као и терористички упад у олимпијски парк Атланте за време летњих олимпијских игара 1996. године од стране припаданика протестантске десничарске „Божије армије“ (*Army of God*). Жаришта терористичких делатности били су и алжирски фундамента-

---

14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010, str.240-241)

64) На ово указују истраживања Јиргенсмејера који тврди како терористичка насиља не кореспондирају са самом фундаменталистичком идеологијом већ више са геополитиком. (На ову тему у: Martin Geoffroy, “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée”, *Religiologiques*, 1/2005, Vol.31: 27-36, UQAM/Sciences des religions, Montréal/Québec, 2005, p.28: „Juergensmeyer (2000) pense que la violence terroriste ne relève pas d’une quelconque idéologie fondamentaliste, mais plutôt de la convergence de forces géopolitiques plutôt séculières.“)

листички побуњеници (1993, 1994, 1995), као и терористички акти Палестинаца у Израелу, појасу Газе и на Западној обали (реке Јордан): 1994, 1995, 1996, 1997. године. Сви су ови акти, уз национално-ослободилачки односно сепаратистичко-сецесионистички карактер, имали и међуверску позадину. Од 2000-те године наовамо међународни тероризам добија на замаху, а религија игра важнију улогу у геополитичким сукобима: 2001. године гине преко 3000 људи у рушењу „кула-близнакиња“ Светског трговинског центра за шта се оптужује Ал Каида; 2004. у школи у Беслану (Северна Осетија, Руска федерација) страдало је 344 жртве од чега чак 186 деце – одговорност је преузела чеченско-ингушка сепаратистичка исламистичка организација; 2005. године у лондонском метроу страдало је 53 људи и преко 700 рањених; 2008. године одиграо се случај познат као *TennesseeValleyUnitarianUniversalistChurchshooting* у граду Кноксвилу (*Knoxville*) у америчкој савезној држави Тенеси који је однео живот двоје деце и седморо ранио, одговорност је преузео протестантски десни екстремиста Џим Давид Еткинсон (*JimDavidAdkisson*); 2010. године у московском метроу 40 мртвих и преко 100 рањених, одговорност преузео „Кавкаски емират“; 2011. „Бомбардовање на Ускрс“ у северном, претежно хришћанском делу Нигерије у црквама у Мадали, Јосу, Гадаки и Даматури однело је преко 100 живота; 2013. године у балочистанском шиитском седишту, граду Квети (*Quetta*), страдало је преко 130 људи од стране сунитско-екстремиста; крајем 2014. припадници ИСИЛ-а извршили егзекуцију над 150 жена у западноирачкој провинцији Ал Анбар; јануар 2015. године 5 узастопних напада у предграђима Париза, убиство новинара и уредника редакције сатиричног часописа Шарли Ебдо; фебруара 2015. у Копенхагену нападнут карикатуриста-сатиричар часописа „Јиланд Пошта“ (*JyllandsPosten*) Ларс Вилкс који је себи потписао пресуду цртајући карикатуре пророка Мухамеда; 27. априла 2015. напад на полицијску станицу Зворник, Република Српска (БиХ) од стране терористе-вахабита, погинуо један полицајац; 31. октобра исте године експлозија бомбе на линији Шарм ел Шејк – Санкт Петербург, 224 страдала путника, одговорност преузео ИСИЛ; 22. март 2016. године терористички напад на бриселски аеродром и метро станицу, страдало 35 људи преко 100 рањених, одговорност преузео ИСИЛ...

Сви ови подаци указују да се верски тероризам временом мењао. Од почетног пратећег карактера давања подршке национално-ослободилачком замаху, временом задобија међународни и претежно чисто верски карактер. Многи терористички акти предузимани су као осветнички чин за увреду вере (случај: Салман Ружди, „данских карикатуриста“ и часописа „Шарли Ебдо“). Вера се кроз повреду права на достојанство све чешће сукобљава са необузданим тенденцијама права на слободу јавне речи и изражавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Avramov Smilja: *Opus Dei – novi krstaški pohod Vatikana*, Idij, Veternik, 2000.
- Aljamal Yousef: “Hamas – a terrorist organization or liberalation movement?” *Политикологија религије*, Vol.8, N°1/2014: Центар за проучавања религије и верску толеранцију, Београд, 2014.
- Aristotel, *Fizika*, Globus/SNL, Zagreb, 1988.
- Balmer Herbert Randall, Winner Lauren: *Protestantism in America*, Columbia University Press, 2013.
- Berger Peter: *Between Relativism and Fundamentalism – Religious Resources for a Middle Postion*, Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009.
- Walsh Declan: “WikiLeaks cables portray Saudi Arabia as a cash machine for terrorists“, *The Guardian*, December 5, 2010.
- Wardlaw Grant: *Political Terrorism – Theory, Tactics and Counter-Measures*, Cambridge University Press, 1989.
- Гаџиновић Радослав: *Савремени тероризам*, Графомарк, Београд, 1998.
- Guolo Renzo: *Il volto del nemico – i fondamentalismi e le religioni: Lezioni magistrali*, EUT, Trieste, 2006.
- Griffin Lesli: “Fundamentalizam iz perspektive liberalne tolerancije“, *Treći program Radio Beograda*, N° 127-128: 129-144, III-IV, 2005.
- Добров Дмитрий: „Германия – исламские радикалы поднимают голову“, *Россия сегодня*, ИНОСМИ.РУ, од 18.09.2014.
- Essaid Aida: *Zionism and Land Tenure in Mandate Palestine*, Routledge, 2013.
- Eisenberg Ronald: *The 613 Mitzvot – a Contemporary Guide to the Commandments of Judaism*, Schreiber Publishing, 2005.
- Emerson Michael, Hartman David, „The Rise of Religious Fundamentalism“, *Annual Reviews Sociology*, Vol.32: 127-144, Palo Alto, California, 2006.
- Geoffroy Martin: “Le nouveau paradigme de la violence religieuse comme forme de résistance et de contrôle social dans le contexte de la modernité avancée“, *Religiologiques*, 1/2005, Vol.31: 27-36, UQAM/Sciences des religions, Montréal/Québec, 2005.
- Jevtić Mirosljub: *Savremeni džihad kao rat*, Nova knjiga, Београд, 1989.

- Qamar Zubair: „Wahhabism – Understanding the Roots and Role models of Islamic extremism“, As-Sunnah Foundation of America, 2012.
- Karčić Fikret: *Šerijatsko pravo u ustavima savremenih muslimanskih zemalja – Šerijatsko pravo u savremenim društvima*: 9-38, (priredili Fikret Karčić i Enes Karić) Pravni centar Fond za otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1998.
- Клајн Иван, Шипка Милан: *Велики речник страних речи и израза*, Прометеј, Нови Сад, 2007.
- Comte-Sponville André: *Dictionnaire philosophique*, Presses universitaires de France, Paris, 2001.
- Koubi Geneviève: „La liberté de religion – une liberté de conviction comme une autre“, *Les défis des droits fondamentaux*, 37-49, Bruylant/AUF, Bruxelles, 2000.
- Kuper Adam, Kuper Džesika (приредили): *Enciklopedija društvenih nauka*, Službeni glasnik, Beograd, 2009.
- Laqueur Walter: *A History of Terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick/London, 2001.
- Laitman Michael: *The Zohar*, Laitman Kabbalah Publishers, 2009.
- Martensson Ulrika, Bailey Jennifer, Ringrose Priscilla: *Fundamentalism in the Modern World Vol.2 – Fundamentalism and Communication – Culture, Media and the Public Sphere*, I. B. Tauris, 2011.
- Marty Martin, Appleby Scott: *Fundamentalisms Observed – Volume 1*, American Academy of Arts and Science, University of Chicago Press, Chicago, 1994.
- Mehr Farhang: “The Culture of Terroirism”: 18-26, (ed. R. Ragaini, A. Zichichi), *Society and Structures – Historical Perspectives; Culture and Ideology; National and Regional Geopolitical Issues*, World Scientific Publishing Co. Pte. Ltd, 2003.
- Мијалковски Милан, Марић Предраг, Томић Душко, Шаљић Елдар: *Тероризам и организовани криминал*, Пирот, 2012.
- Милајковић Саша, Бајагић Младен: *Организовани криминал и тероризам*, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, 2012.
- Милосављевић Зоран: „Исламски екстремизам – превенција тероризма по моделу САД“, *Политичка ревија*, 3/2006: 531-546, Институт за политичке студије, Београд, 2006.
- Милошевић Зоран: *Терористи или жртве Запада*, Центар академске речи, Шабац, 2015.
- Radojević Kristina: „Religija i terorizam“, *Religija i tolerancija*, Vol. VIII, № 14, Jul – Decembar 2010, Centar za empirijska istraživanja religije CEIR, Novi Sad, 2010.
- Ракић Миле, Јовашевић Драган: *Тероризам*, Институт за политичке студије, Београд, 2007.
- Rebić Adalbert: *Opći religijski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2002
- Ross Jeffrey Ian: *Political Terrorism – An Interdisciplinary Approach*, Peter Lang, New York, 2006.
- Ruthven Malise: *Fundamentalism – the Search of Meaning*, Oxford university Press, 2004.

- Silberstein Laurence: *Jewish Fundamentalism in Comparative Perspective – Religion, Ideology, and the Crisis of Morality*, NYU Press, 1993.
- Svanberg Ingvar, Westerlund David: *Islam Outside the Arab World*, Routledge, 2012.
- Станковић Владан: «Основи фундаментализма», *Политичка ревија*, 4/2010: 109-126, Институт за политичке студије, Београд, 2010.
- Станковић Владан: „Фундаментализам и/или верски интегрizam“, (ур. Јован Тирић, Велибор Џомић, Миролjub Јевтић) Зборник: *Религија, политика, право: 759-776*, Институт за упоредно право, Митрополија црногорско-приморска СПЦ, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, ИИУ Светигора, Београд/Будва, 2015.
- Strindberg Anders: Wörn Mats: *Islamism*, Polity Press, 2011.
- Teti Andrea, Mura Andrea: “Islam and islamism”: 92-110, (ed. Jeffrey Haynes) *Routledge Handbook od Religion and Politics*, Routledge Taylor & Francis Group, 2008-2009.
- Todorović V. Dragan: *Sunitsko-šiitski raskol i njegove posledice na bezbednost u regionu Bliskog istoka*, Fakultet političkih nauka, Beograd, 2016.
- Тумара Небојша: *Света земља, месија и месијин магарац – јеврејски верски фундаментализам у држави Израел*, Каленић, Крагујевац, 2012.
- Franken Leni, Loobууcк Patrick: *Religious Education in a Plural, Secularised Society – A Paradigm Shift*, Waxmann Verlag, 2011.
- Hadžić, Mehmed-Alija: “Islamski odnos prema pretjerivanju u vjeri”, *Islamski fundamentalizam*, Mešihat islamske zajednice u BiH, Sarajevo, 1990.
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Integralism>
- <https://www.citelighter.com/sociology/sociology/knowledgecards/social-integration>
- <http://dictionary.reference.com/browse/integrality>
- <http://time.com/3670892/muslims-europe-map/>
- http://pspasojevic.blogspot.com/2011/10/blog-post_5251.html

Vladan Stankovic

RELIGIOUS FUNDAMENTALISM, SOCIAL INTEGRATION, AND TERRORISM

Resume

This scientific work dealt with the relationship of religious fundamentalism, integration fundamentalists in secular society, and terrorism as social phenomena that shape the most organized violence in peacetime. The author tried to show the tension between religious fundamentalism and secularism, which can lead to religious radicalization, the mouth of violence and terrorism.

Scientific importance is reflected in the scientific fill cavities of religious terrorism. Social importance justifies the current issue of which we are witnessing almost daily.

Keywords: *religious fundamentalism, religious extremism, social integration, terrorism, security, politics*

---

* Овај рад је примљен 16. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.